

Asia: VN/34680/2022

Lausuntopyyntö Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Lausunnonantajan lausunto

1. Kommentit alatyöryhmän 1. Rikollisuus ja rikosasioiden käsittely sekä rangaistukset ja niiden täytäntöönpano ehdotuksista

Yleisiä huomioita

Rikosuhripäivystys ottaa tässä lausunnossa kantaa oman toimialansa, rikoksen uhrien ja uhrein läheisten tukemisen ja heidän oikeuksiensa toteutumisen näkökulmasta.

EU:n uhridirektiivin keskeisiä tavoitteita on vähentää ns. toissijaista uhriutumista, mikä tarkoittaa rikosprosessin uhreille aiheuttamaa ylimääräistä kärsimystä. Näemme, että Suomen oikeusjärjestelmää tulisi vielä monin tavoin kehittää, jotta järjestelmä ei itsessään lisäisi rikoksesta uhrille aiheutuvaa kärsimystä.

RIKU pitää uhrien kannalta oikeusjärjestelmämme keskeisenä ongelmana sitä, että pitkät prosessit kuormittavat ja stressaavat uhreja kohtuuttomasti. Ne synnyttävät ajan kuluessa kysymyksiä siitä, eteneekö oma asia vai ei, ja milloin jotain tapahtuu. Voidaan jopa sanoa, että tilanne vaikuttaa uhrien halukkuuteen tehdä rikosilmoituksia heihin kohdistuneista rikoksista, mikä omalta osaltaan voi heikentää luottamusta oikeusjärjestelmään.

RIKU suhtautuukin yleisellä tasolla erittäin positiivisesti kaikkiin toimenpide-ehdotuksiin, joilla prosessia tehostetaan sekä nopeutetaan. Näin voidaan myös vähentää kaikkien oikeustoimijoiden työmäärää, kun tiedustelut asian etenemisestä ja aikatauluarvioista vähentyvät.

Julkisasiamiesjärjestelmä

RIKU pitää erittäin hyvänä toimenpide-ehdotuksissa 3. ja 33. esitettyä julkisasiamiesjärjestelmää suureen määrään asianomistajia kohdistuvien rikosten kohdalla. Viimeistään Vastaamon tietomurto tuhansine asianomistajineen on osoittanut, että nykyinen järjestelmä ei ole toimiva tällaisten rikosten kohdalla.

RIKU pitää kuitenkin ongelmallisena ehdotusta siitä, että erilaiset ilmoitukset asianomistajille korvattaisiin julkisilla kuulutuksilla. RIKU näkee erittäin tärkeänä sen, että jokaisella rikoksen uhrilla on tosiasiallinen mahdollisuus saada tieto asiansa käsittelystä, eikä tällaista tiedottamista voi jättää puhtaasti julkisen tiedottamisen varaan. Vastaamo-tapauksen osalta tiedämme, että vaikka asiasta ja uhrien oikeuksien kannalta tärkeistä prosessivaiheista uutisoitiin lukuisissa medioissa, eivät kaikki saaneet niistä tietoa. Mikäli Suomessa saataisiin käyttöön tässä lausunnossa jäljempänä mainittu ns. oikeudenhoidon Omakanta, se voisi toimia ilmoituskanavana myös näiden suureen määrään asianomistajia kohdistuvien rikosten kohdalla. Toisaalta on aina muistettava, että uhrien joukossa voi olla yksittäisiä henkilöitä, joilla ei tosiasiallisesti ole mahdollisuutta ja kykyä käyttää ainoastaan tekniikkaan perustuvia sovelluksia.

Sähköinen alusta esitutkinta- ja koko oikeusprosessiin

Rikoksen uhrin voi nykyisin sanoa elävän jopa ns. tietopimennossa, kun uhri ei rikosilmoituksen tehtyään ja poliisikuulustelussa käytyään saa käytännössä useinkaan viranomaiselta mitään tietoa asiansa etenemisestä ennen kuin asiassa nostetaan syyte, joka annetaan uhrille käräjäoikeudesta tiedoksi, tai tehdään esimerkiksi päätös syyttämättä jättämisestä. Tiedon saannin puuttuminen kuulustelun jälkeen on uhrille usein henkisesti hyvin raastavaa. RIKUssa joudutaankin rauhoittelemaan ja vakuuttelemaan uhreja siitä, että asia etenee, mutta siinä menee oma aikansa.

Toimenpide-ehdotuksissa 2. ja 32. esitetään, että esitutkintaviranomaiset keräisivät ja tallentaisivat esitutkinta-aineistoa sähköiselle alustalle, mihin olisi rikosasian kulloisenkin käsittelyvaiheen vaatimassa laajuudessa pääsy myös asianosaisilla ja heidän avustajillaan sekä syyttäjällä. RIKU pitää ehdotusta erittäin kannatettava ja toivoo, että asiaa valmisteltaisiin mahdollisimman nopealla aikataululla. Tällainen sähköinen alusta tulisi kuitenkin samalla laajentaa koskemaan koko rikosprosessia, eikä vain esitutkintavaihetta. RIKU kannattaa vahvasti Suomen Asianajajaliiton ehdottamaa ns. Oikeudenhoidon Omakantaa, jossa ihmiset voisivat laajemminkin asioida sähköisesti omissa oikeudellisissa asioissaan. Esitetyn kaltainen sähköinen alusta helpottaisi huomattavasti myös uhrien avustajien työtä.

Esitutkintakuulustelun tallentaminen videolle

RIKU on jo pitkään kannattanut sitä, että ainakin vakavampien rikosten esitutkintakuulustelut tallennetaan videoille ja kannattaa toimenpide-ehdotusta 4. Tallenteesta voitaisiin myöhemmin tarvittaessa katsoa, mitä uhri on poliisille kertonut. Tämä parantaisi uhrien oikeusturvaa ja vähentäisi asioiden muistamiseen liittyviä ongelmia. Koska muisti tutkitusti heikkenee hyvin nopeasti tapahtumien jälkeen, on kohtuutonta odottaa, että asianomistajat pystyisivät hyvinkin pitkien

aikojen kuluttua muistamaan asioita tarkasti vuosien päästä käräjäoikeudessa ja lisäksi taas vuosien päästä hovioikeudessa.

Usein oikeuskäytännössä esitutkintakertomuksia luetaan hyvin tarkasti, vaikka käytännössä poliisi on yleensä kirjannut kuulustelukertomukseen oman käsityksensä kuultavan kertomasta tapahtumien kulusta, eikä sanasanasta sitä mitä uhri on kertonut. Suomessa on hyvin paljon myös ulkomaalaistaustaisia uhreja ja kuulusteluissa käytetään vakiintuneesti tulkkeja. Myös tulkkausvirheet aiheuttavat ongelmia asioiden selvittämisessä ja siksi mahdollisuus niiden tarkistamiseen jälkikäteen olisi uhrien oikeuksien kannalta hyvä asia.

RIKU haluaa myös tuoda esille, että esitutkinnassa tallennetun videotallenteen käyttöä varsinaisena todisteena (Oikeudenkäymiskaari 17:24) tulisi laajentaa, koska tallenteiden käyttö voi merkittäväällä tavalla vähentää uhrien kuormitusta ja pelkoja oikeudenkäynteihin liittyen. Etenkin nuorten uhrien ja esimerkiksi seksuaalirikosten uhrien kannalta todistelun videoiminen on merkittävä toissijaista kärsimystä vähentävä tekijä. Lisäksi olisi hyvä huomioida muita heikommassa asemassa olevia asianomistajia, joiden osalta videoitu todistelu olisi esimerkiksi iän tai terveystilanteen vuoksi inhimillinen ratkaisu.

Videoitujen kuulusteluiden toteuttamisessa tulee luonnollisesti huolehtia puolustuksen oikeudesta esittää kuulusteltavalle kysymyksiä ja tältä osin prosessien ja käytäntöjen tulee olla selkeät. Tämä on myös uhrin kannalta hyvä asia, jotta videotallennetta voidaan käyttää myöhemmin oikeudessa ja asiat eivät jää epäselviksi.

Rikosprosessin tehostamistavat kuten virtuaalikäräjäoikeus ja lyhytmenettely

RIKU kannattaa toimenpide-ehdotuksessa esitetyistä prosessin tehostamistavoista erityisesti virtuaalikäräjäoikeuksien perustamista. On olemassa tiettyjä rikoksia, jotka voitaisiin käsitellä muualla kuin tekopaikan käräjäoikeudessa, esimerkiksi ns. selvät huumausainerikokset ja rattijuopumukset. Jos tällaisella ratkaisulla pystyttäisiin jakamaan asioita eri käräjäoikeuksien kesken tasapuolisemmin ja helpottamaan ruuhkaisimpien käräjäoikeuksien työtaakkaa, asiaa kannattaa selvittää sekä jatkotyöstää.

Myös ehdotettu lyhytmenettely voisi olla hyvin käyttökelpoinen selviin ja vähäisempiin rikosasioihin, kuten esimerkiksi osaan petoksista. Normaali täysimittainen nykyinen rikosoikeudenkäynti on tietyissä asioissa auttamatta liian raskas.

Alaikäisten uhrien nopeutetut prosessit

Suomessa tulivat voimaan 1.10.2023 lakimuutokset, joilla hyvin monien alaikäisiin uhreihin kohdistuneiden rikosten käsittely nopeutui. Nyt toimenpide-ehdotuksessa 17. esitetään

rikosprosessiin liittyvien velvoittavien määräaikojen sääntelyn joustavoittamisen selvittämistä, mikä voisi tarkoittaa heikennystä nopeuttamisasiaan. RIKU toteaa, että erityisesti alaikäisiin kohdistuneet seksuaalirikokset ja henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvat rikokset tulee käsitellä nopeutetusti, kuten viime vuonna säädettiin. Jos nopeuttamista koskevaa säädöstä halutaan muuttaa, sen tulisi koskea ainoastaan yksityisyyteen, rauhaan tai kunniaan kohdistuvia rikoksia.

Sovittelujärjestelmän käytön lisääminen

RIKU toteaa, että sovittelua tulisi edelleen hyödyntää laajasti silloin, kun asia soveltuu soviteltavaksi, ja kannattaa toimenpiteen 29. mukaista sovittelujärjestelmän käytön lisäämistä erityisesti nuorten välisissä tekemissä ja yksinkertaisissa rikosasioissa. Sovittelulla on osaamista ja vaikutusmahdollisuuksia myös nuoria koskevissa vakavammissa rikoksissa, kuten nuorten välisissä pahoinpitely- ja ryöstörikoksissa. Erityisesti sovittelun mahdollisuudet normaalien lastensuojelutoimien lisäksi tulee huomioida silloin, kun rikoksen tekijä ei ikänsä puolesta ole rikosoikeudellisessa vastuussa.

Nuorten kohdalla pitkät rikosprosessit ovat monella tavalla ongelmallisia. Muistikuvat eivät välttämättä ole tarkkoja, eikä asia pidemmän ajan kuluttua tunnu enää ajankohtaiselta. Nopea sovittelun kaltainen interventio nuorten välisissä rikoksissa on ensiarvoisen tärkeää. Mikäli tapahtumiin ei reagoida nopeasti, alkuperäinen tilanne on saattanut poikia uusia ongelmia. Usein nuoriin kohdistuvissa rikoksissa molemmat osapuolet ovat nuoria ja jollain tavalla tuntevat tai tietävät toisensa. Tällöin on tärkeää voida ehkäistä ikäviä tilanteita osapuolten välillä jatkossa. Mitä nopeammin saadaan asia käsiteltyä sovittelumenettelyllä, sitä paremmin voidaan vaikuttaa siihen, ettei nuoren uhrin tarvitse tuntea pelkoa tai koston tarvetta ja hän voi kokea tulleen kohdelluksi oikeudenmukaisesti.

RIKU haluaa korostaa, että seksuaalirikoksia ei tulisi sovitella kuin hyvin lievissä rikoksissa. Näitä voisivat joissain erikseen arvioiduissa tilanteissa olla esimerkiksi seksuaalinen ahdistelu tai seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen. Käytännön työssämme olemme huomanneet, että seksuaalirikoksia otetaan yhä enemmän sovitteluun, joten asiaa tulisi selvittää tarkemmin ja tehdä tarvittavat rajaukset.

Emme ota tässä yhteydessä erikseen kantaa lähisuhdeväkivallan sovitteluun, koska sitä koskevat muutokset ovat jo eduskunnan käsiteltävänä.

Hovioikeusvalituksen määräajan lyhentäminen

RIKU vastustaa toimenpide-ehdotuksen 18. mukaista esitystä, että valitusaika hovioikeuteen lyhenisi 14 vuorokauteen. Jo nykyinen valitusaika 30 päivää on usein liian lyhyt ja avustajat joutuvat hakemaan kärjäoikeudelta lisäaikaa valituksen jättämiseksi etenkin laajemmissa rikosasioissa.

Lisäksi on otettava huomioon, että Suomi on laaja maa ja meillä on harvaanasuttuja alueita ja pieniä paikkakuntia, joissa ei aina edes ole riittävästi avustajia tarjolla, mikä voi vaikeuttaa asianosaisten ja syyttäjien mahdollisuutta saada valitusasia hoidettua määräajassa.

Rikosuhrimaksun korottaminen

RIKU kannattaa rikosuhrimaksun korottamista. Tietojemme mukaan hallitus on antamassa asiasta lakiesityksen alkuvuodesta 2025. Rikosuhrimaksu on tärkeä keino sekä vastuuttaa rikoksen tekijää uhreille aiheutuvista haitoista osallistumalla uhrien tukipalveluiden rahoittamiseen että turvalta uhrien tukipalveluiden rahoitus käytännössä. RIKU kannattaa oikeusministeriön 18.6.24 julkaiseman arviomuistion ”Rikosuhrimaksujen korotusmahdollisuudet” ehdotusta 50 %:n korotuksesta. Korotustarvetta on syytä tarkastella pidemmällä aikajänteellä. Tämä on tärkeää myös siitä syystä, että Suomessa on varauduttava uhrien asemaan koskevien EU-säädösten mukaisten uhrien tukipalveluiden vahvistumisesta

2. Kommentit alatyöryhmän 2. Siviiliasioiden käsittely, sovittelu ja vaihtoehtoiset riidanratkaisukeinot ehdotuksista

-

3. Kommentit alatyöryhmän 3. Hallinto-oikeudelliset asiat ja erityistuomioistuinasiat ehdotuksista

-

4. Kommentit alatyöryhmän 4. Oikeudellinen neuvonta ja avustaminen ehdotuksista

Oikeusapujärjestelmän selkeyttäminen

RIKUn puoleen kääntyy usein uhreja, jolla ei ole selvää käsitystä siitä, voiko hän saada oikeusapua asiansa hoitamiseen vai ei. Nykyiset laskentamallit ovat monin tavoin vaikeaselkoisia, eivätkä ihmiset useinkaan pysty niiden perusteella itse arviomaan oikeuttaan oikeusapuun. RIKU kannattaa oikeusavun laskentatapojen selkeyttämistä ja sitä, että yhä useampi voisi saada oikeusapua.

Avustajajärjestelmän vaikeaselkoisuus

Suomessa on periaatteessa neljä eri tapaa, joilla uhri voi saada juristiavustajan maksamatta sitä kokonaan tai osittain itse: 1. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) mukainen oikeudenkäyntiavustaja tiettyjen rikosten uhreille tuloista ja varallisuudesta riippumatta 2. Uhrin mahdollinen oikeusturvavakuutus 3. Oikeusapu sekä 4. Valtiokonttorin mahdollisuus tietyissä tapauksissa korvata uhrin oikeudenkäyntikuluja. Nykyinen järjestelmä on hyvin vaikeaselkoinen, eikä

uhri useinkaan itse pääse selville näistä oikeuksistaan. RIKUssa selvitetäänkin asiakkaille jatkuvasti juuri avustajan hankkimiseen liittyviä kuvioita.

Kannatamme uhrien saaman juristiavustajan maksamista koskevan järjestelmän selkeyttämistä ja toimenpiteessä 99. olevaa ehdotusta jonkinlaisen oikeusavun ”kela-korvauksen” kehittämistä tulisi selvittää. Edelleen asianomistajille tulisi kuitenkin tietyissä tilanteissa säilyä mahdollisuus täysin maksuttomaan avustajaan nykyisen ROL-järjestelmän mukaisesti. Tärkeää olisi myös korottaa yksityisille avustajille valtion varoista maksettavia palkkioita (määrä 110 €/h on tarkistettu asetuksella 820/2013, joka on tullut voimaan kymmenen vuotta sitten 1.1.2014), koska ne ovat johtaneet siihen, että kaikki avustajat eivät ole halukkaita ROL:n mukaisten ja oikeusavulla korvattavien avustajamääräysten mukaisiin toimeksiantoihin.

5. Kommentit alatyöryhmän 5. Täytäntöönpano ja Ulosottolaitoksen toiminta ehdotuksista

-

6. Kommentit alatyöryhmän 6. Hallinto-, henkilöstö- ja koulutusasiat ehdotuksista

-

7. Muita huomioita Oikeuslaitostyöryhmän alustavista toimenpide-ehdotuksista

Monimuotoisen väestön tarpeet

RIKU haluaa lopuksi todeta, että Suomi on monimuotoinen väestöltään ja jokaisella täällä asuvalla riippumatta asuinpaikkakunnastaan, käyttämästä kielestään ja henkilökohtaisista ominaisuuksistaan tulisi olla yhtäläinen oikeus saada apua oikeudellisten asioidensa hoitamiseen. Haluamme erikseen vielä korostaa erityisen haavoittuvassa asemassa olevien uhrien asemaa ja tuen tarvetta oikeusprosessin eri vaiheissa.

Tulkkaukseen liittyvät haasteet tulisi ratkaista, jotta kieleen liittyvät väärinymmärrykset eivät haittaisi uhrien oikeusturvan toteutumista. On hyvä, että monimuotoisuuteen kiinnitetään huomioita raportin useissa kohdissa.

Lausunnon valmisteluun ovat osallistuneet RIKUn juristi Elisa Trejtnar sekä kehitysjohtaja Jaana Koivukangas.

Åberg Leena-Kaisa
Rikosuhripäivystys